

ΕΝΩΣΕΩΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ
& ΨΥΧΟΛΟΓΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ
&
ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΤΟΜΟΣ Β΄
1965 - 1966

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ

Ε.Υ.Δ. Π.Ε.Κ. Τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΙΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ

Ἰανουάριος 1965-Δεκέμβριος 1966

Τεύχη 11 - 20

*Ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων
Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ*

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

I. ΔΡΟΡΑ (Ληομονημένες σελίδες)

Μανόλη Τριανταφυλλίδη: Ἡ θέση τοῦ ἔθνους μας στὴν ὀρθογραφία τῆς γλώσσας του. Οἱ ἀγιάτρευτες δυσκολίες τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ	Σελ. 249
»	
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Πρὶν καὶ ἡ διγλωσσία γεννᾷ πολλαπλές καὶ βαθιές βλάβες στὸ ἔθνος μας.	» 293
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Ἰπόμνημα Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου. Μάιος 1912	» 325
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου) Μανόλη Τριανταφυλλίδη: Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο: Ἡ γλώσσα μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας. Τεύχος 14	» 1
»	
(ἐπιμέλεια Θ. Γέρου)	

II. ΜΕΛΕΤΕΣ

ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ · ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ · ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Ἐλευθερίου Ἀθανασίου: Τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ παιδικοῦ συναισθήματος.	» 592
Δεωνίδα Βελιαρούτη: Ἡ μελέτη τοῦ περιβάλλοντος.	» 523,590
Ἀριστείδου Βουγιούκα: Τὰ Δημοτικά μας τραγούδια	» 507
Θεοφράστου Γέρου: Θεωρία τῆς Γλώσσας	» 483
Σπύρου Κεχρή: Τὸ φιλοσοφικὸ ζήτημα ἀντίρροπο τῆς πνευματικῆς κρίσης τῆς ἐποχῆς μας	» 497
Ἀντωνίου Κρέτση: Ἐποπτεία καὶ ἔγνοια	» 26
Γ. Κυριαζοπούλου: Δύναται νὰ αὐξηθῆ ἡ εὐφυΐα	» 611
Κων. Λυκομήτρου: Ἡ ἐκπαίδευση καὶ ἡ ἐποχὴ μας	» 346
Leon Jeunehomme : Ἡ πρόδος τῆς Ψυχολογίας καὶ τὸ ἔργον τοῦ J. Piaget (Μεταφρ. Α. Κρέτση)	» 304,366
John Macmurray: Ἀνθρωπιστικὴ Ἀγωγή (Μετ. Ε. Κασιόλα)	» 267
Γ. Μαραγκοδάκη: Ἡ θεωρία τοῦ Skinner γιὰ τὴ μάθηση	» 514
Δημ. Παλυβοῦ: Οἱ ἀριστερόχειρες	» 25
Γ. Παπακωστούλα: Τὰ συνειδησιακὰ βιώματα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων	» 296,328
Ἀθανασίου Πόπορη: Τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται τὸ σύγχρονο παιδί	» 451,503
Γρ. Τριανταφύλλου: Μηχανισμοὶ ἄμυνας ἢ προσαρμογῆς	» 277
Γεωργίου Τσαμπῆ: Τὰ Παιδαγωγικὰ Κολλέγια τῆς Σκωτίας. Προτάσεις γιὰ τὴν καλύτερη ὀργάνωση τῶν Παιδαγωγικῶν μας Ἀκαδημιῶν	» 547,625
Ι. Χαλαμποπούλου: Παιδεία καὶ Τεχνικὸς Πολιτισμὸς	» 1

III. ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΙ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΣΜΟΙ

'Ελευθερίου 'Αθανασίου:	Γλώσσα και σχολικό πρόγραμμα	Σελ. 18
»	»	»
	'Η φυσική, πνευματική και κοινωνική εξέλιξη του παιδιού της σχολικής ηλικίας και η ανάγνωση	» 311
Θεοφράστου Γέρον:	Τὰ λάθη τονισμού και ἡ ποσοστιαία σχέση τους μετὰ τὸ σύνολο τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν	» 253
'Εμμ. 'Εμμανουηλίδου:	'Ο ἐπαινος, ἡ ἐπίπληξη και ἡ ἀδιαφορία ὡς κίνητρα εἰς τὴν σχολ. ἐργασίαν	» 352
Εὐθ. Θεοδωροπούλου:	'Η τεχνολογία εἰς τὸ σχολεῖον	» 282
Κων. Κίτσου:	Οἱ δυσκολίες τῶν μαθητῶν στὴ λύση ἀριθμητικῶν προβλημάτων	» 3,10
Χριστ. Παπαδοπούλου:	Αἰσθητικὴ 'Αγωγή	» 29
Σπύρου Πολίτη:	Μερικὰ προβλήματα τοῦ σχολείου	» 500
'Αγγέλου Σαφαρίκα:	Τὰ Σχολικὰ προγράμματα	» 334
'Ελ. Σταματάκη:	Κατ' οἶκον ἐργασία τοῦ παιδιοῦ	» 480,41
»	Οἱ οἰκογενειακὲς καταστάσεις ἐπηρεάζουν τὴ σχολικὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ	» 323

IV. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Χάρη Σεκελλαρίου:	Προβλήματα τῆς Παιδικῆς Λογοτεχνίας . .	» 461
-------------------	---	-------

V. ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ - ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

'Αντωνίου Μπενέκου:	'Η μείωση τοῦ ὅριου ἡλικίας στὴν πρώτη Δημοτικοῦ (Ραδ. ὁμιλία)	» 539
Samuel Roller :	'Η ἔνωση τῶν δυνάμεών μας (Μεταφ. Α.Σ.) . .	» 59
Τρ. Τριανταφύλλου:	'Επιστημονικὸ Συνέδριο	» 290
»	»	»
	'Η 'Επιμόρφωση ἐνηλίκων, συνέχεια και συμπλήρωση τῆς σχολ. ἐκπαιδεύσεως	» 520
»	»	»
	'Εκθεση α) πάνω στὴν σύσκεψη Ο.Ο.Σ.Α. ποὺ ἔγινε στὸ Παρίσι β) Πάνω στὶς ἐπισκέψεις σχολείων κ.λ.π. στὴν 'Αγγλία	» 31

VI. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΟΝΟΜΙΑ - ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Σπ. Κοκκίνη:	Βάσεις ὀργανώσεως σχολ. βιβλιοθηκῶν	» 543,597
Π.Ι. Σχοινᾶ:	Μέθοδος ἐπιμελοῦς μελάτης ἐπιστημονικοῦ βιβλίου και ἀποδελτιώσεως	» 285
'Αντ. Λαμπρινίδη:	«Πυγολαμπίδες» 'Αρχαδίου Πηγαίου	» 506

ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΑΓΓΕΛΟΥ Κ. ΣΑΦΑΡΙΚΑ
Ἐπιθεωρητοῦ Δημ. Σχολείων

«Σὲ ὁποιοδήποτε εἶδος δραστηριότητας, κάθε ἐργασία ἐκτελεῖται σύμφωνα μὲ ἓνα πρόγραμμα καὶ κάθε πρόγραμμα ἐργασίας καθορίζεται ἀπὸ ἓναν ὠρισμένο ἀριθμὸ παραγόντων, πού ἡ ἐπίδραση ἢ τὰ ἀποτελέσματά τους ἐξετάζονται ἀντικειμενικά».

R. Dottrens

Εἶναι φανερό, πὼς τὸ θέμα τῆς ἀνανέωσης τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων τῶν σχολείων συνδέεται στενῶτα μὲ τὸ πρόβλημα ἀναδιοργάνωσης τῆς παιδείας μας.

Θὰ ἦταν, ἔτσι, εὐχῆς ἔργο ἂν τὰ δυὸ αὐτὰ προβλήματα συμβάδιζαν κατὰ τὸ στάδιο τῆς μελέτης, πού θὰ εἶχε σκοπὸ τὴν ἀναδιοργάνωση καὶ ἀνανέωση των, μιὰ καὶ εἶναι πιά ἀναγνωρισμένη ἀπὸ ὅλους ἡ ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τῆς παιδείας μας στὰ νέα δεδομένα τῆς ἐπιστήμης καὶ γενικὰ τῆς προόδου.

Η ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Στις ἐπόμενες σελίδες θὰ ἐκθέσωμε μερικές γνῶμες κι' εἴμαστε βέβαιοι πὼς θὰ χρησιμεύσουν σ' αὐτοὺς πού θὰ ἀναλάβουν τὴ σοβαρὴ ἐργασία τῆς ἀνανέωσης τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν σχολείων τῆς χώρας μας καὶ ιδιαίτερα τοῦ προγράμματος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Οἱ ἀπόψεις αὐτὲς στηρίζονται στὰ πορίσματα τοῦ συνεδρίου πού ὁργανώθηκε γιὰ τὴν UNESCO 1956 ἀπὸ τὴν Ἑλβετικὴ Ἐθνικὴ Ἐπιτροπὴ. Τὸ συνέδριο αὐτὸ ἔγινε στὴ Γενεύη ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητῆ τῆς Παιδαγωγικῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς πόλης αὐτῆς Robert Dottrens καὶ τὰ πορίσματά του δημοσιεύθηκαν στὸ βιβλίον τοῦ ἴδιου μὲ τίτλο, «Ἡ βελτίωση τῶν σχολικῶν προγραμμάτων καὶ ἡ πειραματικὴ παιδαγωγική».

Ἐπειδὴ θέσαμε ὄρο τὴ συντομία στὴ μελέτη μας, δὲν θὰ ἐξετάσωμε τὸ θέμα σ' ὅλες τὶς λεπτομέρειές του. Αὐτό, ἄλλωστε, καθὼς θὰ δοῦμε, θὰ ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐρευνητικῆς ἐργασίας ὁμάδας ἐιδικῶν. Ὁ σκοπὸς ὁ δικός μας εἶναι νὰ συμπεριλάβωμε τὰ βασικότερα ζητήματα, πού συζητήθηκαν στὸ συνέδριο πού προαναφέραμε, καὶ νὰ κατα-

λήξωμε σέ συμπεράσματα σύμφωνα με την Ἑλληνική πραγματικότητα.

Ὅπως ἀναφέραμε ὁ καθηγητὴς Dottrens στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου ποὺ μνημονεύσαμε «ἡ ἀναθεώρηση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων» ἐπιχειρήθηκε πάντοτε μεθ' ἄσκησιν τὸ ὑλικὸ τῆς διδασκαλίας τὸ ὁποῖο οἱ εἰδικοί ἔκριναν. Ἦλθε ἡ ὥρα νὰ σκεφτοῦμε τὸ παιδί καὶ τὸν ἔφηβο, τὰ πνευματικὰ καὶ συναισθηματικὰ χαρακτηριστικά του, προκειμένου νὰ καθορίσωμε ἀντικειμενικὰ ἐκεῖνο, ποὺ στὰ διάφορα στάδια τῆς ἀνάπτυξής των μποροῦν νὰ καταλάβουν καὶ νὰ ἀφομιώσουν. Ἡ γρήγορη ἀνάπτυξη τῶν συνθηκῶν τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐργασίας σέ ὄλους τοὺς τομεῖς, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἀλλαγές ποὺ πραγματοποιοῦνται κάτω ἀπὸ τὰ μάτια μας, μέσα στὶς ἀνθρώπινες σχέσεις, μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ ἀναθεωρήσωμε σ' ὅλες τὶς χῶρες τὴν ἰδέαν καὶ τὸ περιεχόμενον τῶν προγραμμάτων».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ παραπάνω ἰδέες δὲν παραγνωρίστηκαν τελείως ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀσχολήθηκαν ἢ ἀσχολοῦνται μετὰ τὴ μελέτη τῶν προγραμμάτων τῆς χώρας μας.

Ἐμεῖς, ὅμως, στὴ μελέτη μας αὐτὴ θὰ ἐξετάσωμε τὸ θέμα, κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς «Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς» ποὺ στὰ τελευταῖα χρόνια παίρνει ἐξέχουσα θέσιν στὴ λύση τῶν διαφόρων προβλημάτων τῆς ἐκπαίδευσης. Γιά νὰ γίνωμε περισσότερο κατανοητοί, δὲν θὰ παραλείψωμε νὰ ἀναφερθοῦμε, μετὰ λίγα λόγια, στοὺς σκοποὺς καὶ τὸ ἔργο τῆς Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς.

ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1. Ἡ ἐκπαίδευση καὶ τὰ σχολικὰ προγράμματα

Ἡ ἐξέταση τοῦ θέματος τῶν σχολικῶν προγραμμάτων, εἶναι ἡ πιὸ περίπλοκη. Πρόκειται γιὰ ἓνα ζήτημα στὸ ὁποῖο ἔρχονται ἀντίθετες οἱ σχολικὲς παραδόσεις, μετὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ καὶ μελλοντικοῦ κόσμου.

Τὰ ἐρωτήματα ποὺ γεννιοῦνται εἶναι τὰ παρακάτω:

— Τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, πρέπει νὰ περιορισθῆ στὸ νὰ μεταδώσῃ ξηρὲς γνώσεις ἢ πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ τὴ νοημοσύνη, νὰ διαγείρῃ τὴ πνευματικὴ περιέργεια καὶ νὰ ἐνεργήσῃ στὴ συμπεριφορὰ τοῦ χαρακτήρα;

— Ἡ γνώση, εἶναι σπουδαιότερη τῆς ἰκανότητος τῆς δράσης, γιὰ τὴ ζωὴ;

— Πρέπει νὰ διδάξωμε τὰ παιδιά μας διάφορες γνώσεις ἢ μήπως πρέπει νὰ τὰ κάμωμε νὰ ἀποκτήσουν μιὰ μέθοδο ἐργασίας, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ κατακτήσουν ἀργότερα μόνον τοὺς τὴ μόρφωση;

— Παιδαγωγῶ σημαίνει ἀπαίτηση ὑπακοῆς, ἢ μήπως μάθηση συμπεριφορᾶς μετὰ τὸ σεβασμὸ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ τῶν ἄλλων;

Ἀπὸ τὴν ἀπάντησιν ποὺ δίδομε στὶς παρακάτω ἐρωτήσεις, ἐξαρτᾶται ἡ ἰδέα ποὺ ἔχομε γιὰ τὰ προγράμματα τῆς διδασκαλίας.

Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ἀπὸ πολὺν καιρὸ σταματήσαμε νὰ πιστεύωμε στὶς παλιὰς ἰδέες συσσώρευσης γνώσεως. Καὶ ὅμως, μιὰ προσεχτικὴ ἐξέταση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων, μᾶς πείθει, πὼς αὐτὰ εἶναι ἀντίθετα στὸ σκοπὸ γιὰ τὸν ὁποῖο ἰσχυρίζονται ὅτι προετοιμάστηκαν. Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα, ποὺ χρησιμοποιεῖται σήμερον στὰ σχολεῖα μας, συντάχθηκε, ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὸ 1913. Τὰ ἀπὸ τότε κι' ὕστερα,

δμως, γεγονότα και πρό παντός εκείνα μετά τον τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο, άνέτρεψαν σέ τέτοιο σημείο τις συνθήκες τής άτομικής σχολικές παραδόσεις, μέ τις άνάγκες του σημερινού και μελλοντικού και κοινωνικής ζωής, ώστε ή πνευματική άγωγή, σήμερα, δέν ίκανοποιεί τις άνάγκες που δημιουργήθηκαν.

Οί έφευρέσεις, ή αύξηση τών μέσων για διάδοση τής σκέψης, ή καταπληχτική πρόοδος τών μέσων επικοινωνίας, ή επέχταση τών κοινωνικών σχέσεων, οί άκατάπαυστες μεταβολές τής οίκονομίας και τής ανθρώπινης εργασίας, ή άνέλιξη τής έπιστήμης και τής τεχνικής, όλα αυτά μάς επιβάλλουν μια άναθεώρηση τών γνώμων και άπόψεών μας.

Τά αναλυτικά μας προγράμματα, είναι κληρονομιά τής αισθησιοκρατικής φιλοσοφίας και τής ψυχολογίας τών αισθήσεων. Τά μαθήματα διαδέχονται τό ένα τό άλλο, χωρίς κανένα σχεδόν, σύνδεσμο μεταξύ τους. Η διαδοχική σειρά τών γνώσεων, έχει συνταχτή σαν να ήταν προορισμένες για τους ενήλικες, χωρίς να παίρνουν υπόψη τους τρόπους τής σκέψης τών μικρών μαθητών. Συχνά, επίσης, τό σχολείο εύνοει μια κατηγορία μαθητών, που είναι προικισμένοι μέ τή προφορική έκφραση κι' εκείνο που λέμε «Σχολική νοημοσύνη» δηλ. τήν ίκανότητα να άκούουν και να επαναλαβαίνουν. Δέν δίνομε καμιά σημασία στή φαντασία, τήν έποπτεία και περιορίζομε τους προικισμένους μαθητές μέσα στο ρυθμό τής τάξης.

Οί νέες μέθοδοι άγωγής στηρίζονται στή λειτουργική ψυχολογία. Η εφαρμογή τών νέων μεθόδων διδασκαλίας — πειραματική, άτομικευμένη διδασκαλία, εργασία μέ ομάδες κλπ. — άπαιτεί χρόνο άν θέλωμε να πετύχωμε τήν σταθερή άπόχτηση τών άπαραίτητων γνώσεων, ίκανοποιούντες τις άτομικές δεξιότητες και τή μόρφωση χαρακτήρων. Η αύριανή έπαγγελματική ζωή, θα άπαιτήσει περισσότερες ίκανότητες, περισσότερες πνευματικές προσπάθειες και περισσότερες δυνατότητες προσαρμογής.

Οί γνώσεις που άπόχτησαν οί μαθητές στο σχολείο πρέπει να συμπληρωθούν. Τό βιβλίο, τό ραδιόφωνο, ό κινηματογράφος κ.ά. μάς επιτρέπουν, παντού και πάντοτε, να συμπληρώσωμε τις γνώσεις μας.

«Παιδαγωγώ σημαίνει, μαθαίνω τό πώς να μαθαίνω, μαθαίνω να σκέπτομαι, μαθαίνω να ενεργώ».

Για να μην άπομακρυνθή τό σχολείο από τή ζωή πρέπει να αλλάξει τήν μέθοδο διδασκαλίας και, κατά συνέπεια, τό πνεύμα τών προγραμμάτων και τό περιεχόμενό τους.

Οί παραπάνω άπόψεις εκτίθενται εκτενέστερα στο βιβλίο που προαναφέραμε του καθηγητή Dottrens. Έμείς αναφέραμε μέ συντομία τά πιο κύρια σημεία.

2. Προγράμματα άλλων χωρών

Άπό τήν εξέταση τής γενικής ιδέας τών προγραμμάτων 15 κρατών, που έλαθαν μέρος στο συνέδριο τής Γενεύης, άποδείχτηκε, ότι τά προγράμματα στο πνεύμα και περιεχόμενο είναι άμεσα έπηρεασμένα από τις ειδικές τοπικές συνθήκες. Είναι πολύ ενδιαφέροντα τά άποτελέσματα τών εκθέσεων τών διαφόρων χωρών που υποβλήθησαν στήν UNESCO και τά όποια παραθέτει ό καθηγητής Dottrens στο βιβλίο του. Ένδειχτικά αναφέρομε ένα και μόνο τής Έλβετίας Canton de Vaud.

«Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου βασίζεται στὶς παρακάτω ἀρχές:

α) Τὸ πρῶτο, εἴτε τὸ θέλομε εἴτε ὄχι, εἶναι ὁ ὠφελιμιστικὸς χαρακτήρας. Δὲν μπορούμε νὰ κάμωμε, χωρὶς νὰ θέσωμε τὴν ἐρώτηση: Τί πρέπει νὰ μάθη τὸ παιδί;

Τὸ δημοτ. σχολεῖο δὲν μπορεῖ οὔτε πρέπει νὰ ἀποβλέπη στὸ νὰ δώσῃ μιὰ ἐγκυκλοπαιδικὴ μρφωσιμότητα. Αὐτὸ πρέπει νὰ περικόψη ἀποφασιστικὰ ὅτι εἶναι περιττό, γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ τὴν προσπάθειά του στὴν κατάκτηση ἑνὸς ἀπαραίτητου ἀριθμοῦ γνώσεων γιὰ καθένα πού ζεῖ μέσα σὲ μιὰ κοινωνία πολιτισμένη κι' ἐλεύθερη. Τὸ οὐσιαστικόν, δὲν εἶναι νὰ μάθωμε καὶ νὰ ἐννοήσωμε ὅλα πρέπει, μ' ὅλα ταῦτα, ἕνας ἀριθμὸς γνώσεων διαλεγμένους μὲ σύνεση, νὰ ἀποχτηθοῦν σταθερὰ καὶ νὰ ἀφομοιωθοῦν μόνιμα.

β) Ἡ δευτέρη ἀρχὴ εἶναι ψυχολογικῆς φύσης. Τὸ πρόγραμμα πρέπει νὰ εἶναι θεμελιωμένον ἐπὶ τὴν γνώσιν τοῦ παιδιοῦ, στὰ διαφέροντά του, στὶς δυνατότητές του καὶ στοὺς σταθμοὺς τῆς πνευματικῆς καὶ ψυχικῆς του ἀνάπτυξης.

Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ πρώτη μας ἐρώτηση πρέπει νὰ συμπληρωθῇ μὲ τὴν παρακάτω:

— Ποιῆς γνώσεις μπορεῖ νὰ μάθη τὸ παιδί, σύμφωνα μὲ τὸ φυσικὸ τρόπο καὶ σὲ ποιά ἡλικία;

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ προσαρμογὴ τῶν μέσων «τὸ σχολεῖον ἐπὶ μέτρῳ» δὲν πρέπει ποτὲ νὰ κάμῃ νὰ ξεχαστῇ ὁ σκοπὸς τῆς διδασκαλίας καὶ ὁ δάσκαλος μιλώντας στὸ παιδί μιὰ γλώσσα τῆς δυνατότητάς του, πρέπει νὰ σκεφτῇ, στὸν ἄνθρωπο, πού πρόκειται νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ παιδί.

Ἡ τρίτη μας ἀρχὴ θγαίνει ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴ καὶ εἶναι αὐτὴ τῆς συγκέντρωσης, ἐφαρμοζόμενη μὲ σύνεση καὶ καλὴ ἐννοια. Προέχει, ὅμως, ὅπως οἱ ὅλες εἶναι ὅσο τὸ δυνατό συγκεντρωμένες μὲ τέτοιο τρόπο, πού νὰ συνδέωνται μὲ λογικὲς ἐννοίες καὶ νὰ ἀναπληρώνονται.

Ἡ συγκέντρωση ἀρμόζει, ἰδιαίτερα στὶς πρῶτες τάξεις, πού εὐκολα μπορούμε νὰ συγκεντρώσωμε τὶς περισσότερες σχολικὲς ἐργασίες γύρω ἀπὸ τὰ κέντρα διαφέροντος.

Ὡς τὸ τέλος, τὸ ἐνιαῖο σύστημα παραμένει ἕνα ἀποτελεσματικὸ μέσο πάλης ἐναντίον τοῦ τεχνικοῦ περιορισμοῦ τῶν διαφόρων μαθημάτων καὶ ἐναντίον τῆς διάσπασης τῶν διαφερόντων καὶ τῆς σκέψης.

δ) Τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα εἶναι ἕνας ὁδηγὸς πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμε καὶ νὰ ἐφαρμόσωμε ὄχι κατὰ γράμμα, ἀλλὰ μέσα στὸ πνεῦμα πού τὸ ἐμφυχώνει...

Συναφῆ προβλήματα

Εἶναι μερικὰ ζητήματα, πού δὲν μπορούμε νὰ ἀγνοήσωμε κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ θέματος τῶν σχολικῶν προγραμμάτων. Αὐτὰ εἶναι τὰ παρακάτω:

α) Ἡ ὑπερκόπωση τῶν μαθητῶν

Ἄν λάβωμε ὑπόψη, ὅτι περισσότερα σχολεῖα τῆς χώρας μας λειτουργοῦν κάτω ἀπὸ δυσμενεῖς συνθήκες (ἐλλειψὴ καταλλήλων αἰθουσῶν, μέσων διδ(λ)ίας κ.ἄ.) καὶ ὅτι, ἐπίσης, οἱ συνθήκες αὐτὲς χειροτερεύουν ἀκόμη περισσότερο μέσα ἐπὶ τῆς ζωῆς τῆς οἰκογένειας, πρέπει νὰ σκεφτοῦμε σοβαρὰ τὸν κίνδυνον ἀπὸ τὴν αὐξήσιν τῆς νευρικῆς κόπωσης

τῶν μαθητῶν, πού φέρνουν οἱ ἀπαιτήσεις τοῦ σχολείου. Πάνω σ' αὐτό τὸ θέμα ὁ παιδαγωγὸς Dattrens γράφει:

«Τὸ σχολεῖο δὲν μπορεῖ πιά νὰ ἀγνοήσῃ τὰ προβλήματα τῆς ψυχι- γῆς ὑγιεινῆς, οὔτε τὰ προβλήματα τῶν ἐρευνῶν τῆς παιδαγωγικῆς ψυ- χολογίας καὶ πειραματικῆς παιδαγωγικῆς. Οἱ ἔρευνες γιὰ τὴν πορεία τῆς ἀνάπτυξης, γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς στὶς διάφορες ἡλικίες, γιὰ τὴν ἀπόδοση τῆς διδασκαλίας, ἔπρεπε νὰ ὀδηγήσουν σ' ἓνα ἀλά- φρωμα τῶν σχολικῶν προγραμμάτων».

β) Οἱ ἐργασίες στὸ σπίτι

Τὸ ζήτημα τῶν ἐργασιῶν στὸ σπίτι, πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐπίσης, γιατί ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω, οἱ συνθήκες ἐργασίας στὸ σπίτι σὲ πολλές περιπτώσεις, εἶναι ἀκατάλληλες καὶ ἀποτελοῦν ἄμεσο κίνδυνο γιὰ τὴν ὑγεία τῶν μαθητῶν, ἀκόμη δὲ καταδικάζουν αὐτοὺς σὲ ἀκίνησία, πράγμα ἀσύμμετρο μὲ τὶς φυσιολογικὲς τοὺς ἀνάγκες.

γ) Οἱ ἐξετάσεις καὶ ὁ ἔλεγχος

Ἡ συμφωνία τοῦ πνεύματος τῶν προγραμμάτων μὲ τὰ χρησιμο- ποιούμενα μέσα ἐλέγχου τῆς ἀπόδοσης τῶν μαθητῶν θὰ ἀπαιτοῦσε τὴν κατάργηση τῶν τυπικῶν ἐξετάσεων, γιὰ νὰ ἐπιτραπῇ στοὺς δασκάλους νὰ μεταδώσουν ὅ,τι ἔχουν καλύτερο. Σήμερα ὑπάρχουν νέοι τρόποι ἐλέγχου, τοὺς ὁποίους τὸ σχολεῖο δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῇ.

δ) Τὰ σχολικὰ βιβλία

Ἡ ἐκλογή τῶν περισσοτέρων σχολικῶν βιβλίων στὴ χώρα μας γί- νεται ἀπὸ τὸ δάσκαλο ἐλεύθερα, πολλὰ δὲ ἀπὸ αὐτὰ δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰ προγράμματα. Συμβαίνει, ἔτσι, πολλὲς φορές νὰ ρυθμίζεται ἡ δι- δασκαλία μὲ βάση τὰ σχολικὰ βιβλία καὶ ὄχι τὰ προγράμματα.

ε) Οἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἰδρυμάτων τῆς μέσης ἐκπαίδευσης

Οἱ εἰσιτήριες ἐξετάσεις στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης, ἀναγκάζουν τοὺς δασκάλους, ἰδιαίτερα τῶν τελευταίων τάξεων, νὰ προσαρμόσουν τὴ δι- δασκαλία τῶν πρὸς τὰ προγράμματα αὐτῶν τῶν σχολείων. Ὁ σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου δὲν εἶναι νὰ προετοιμάσῃ τοὺς μαθητὲς γιὰ τὸ γυμνάσιο ἢ ἄλλα ἰδρύματα, γι' αὐτὸ καὶ τὸ πρόγραμμά του πρέπει νὰ εἶναι ἀδιάφορο πρὸς τὶς ἀπαιτήσεις αὐτῶν.

στ) Καθυστερημένοι μαθητὲς

Ἀπ' ὅλες τὶς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, κάθε χρόνο ἀπορρί- πτεται μεγάλος ἀριθμὸς μαθητῶν. Τὸ φαινόμενο αὐτό, σπάνια προέρ- χεται ἀπὸ λόγους ἀνικανότητος καὶ διανοητικῆς καθυστέρησης αὐτῶν. Τὶς περισσότερες φορές εἶναι αἰτία, ὁ μεγάλος ἀριθμὸς μαθητῶν μέσα στὶς τάξεις, οἱ ἀκατάλληλες μέθοδοι καὶ οἱ παράλογες ἀπαιτήσεις τῶν προγραμμάτων. Εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων μέτρων πού πρέπει νὰ ληφθοῦν, μιὰ καλύτερη προσαρμογὴ τῶν μεθόδων διδασκα- λίας θὰ ἐλάττωνε σημαντικὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν καθυστερημένων μα- θητῶν.

ζ) 'Ο σχολικός προσανατολισμός

Οι σημερινές συνθήκες τῆς ζωῆς καὶ οἱ κοινωνικὲς καὶ ἠθικὲς τάσεις, ἀπαιτοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ σχολείου γιὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν μαθητῶν στὴν εἰσαγωγή τους στὴ ζωὴ τῆς αὔριον. Τὸ ζήτημα τῶν σχέσεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ τὸ σχολεῖο τῆς μέσης ἐκπαίδευσης, τὸ ζήτημα τῆς αὔξεσης τῶν χρόνων τοῦ βασικοῦ σχολείου καθὼς καὶ αὐτὸ τῆς παρεχόμενης μόρφωσης στὶς τελευταῖες τάξεις, ἀνήκουν στὸν σχολικὸ προσανατολισμὸ καὶ γιὰ τὴ λύση τους, τὸ σχολεῖο πρέπει νὰ προσαρμόσῃ τὴν ὀργάνωσή του, τὰ προγράμματά του καὶ τὶς μεθόδους του, στὶς νέες αὐτὲς ἀπαιτήσεις.

η) Τὸ πρόβλημα τῆς πρώτης ἀνάγνωσης

Εἶναι ἀδύνατον νὰ συμπεριλάβωμε στὴ σύντομη αὐτὴ μελέτη μας παρατηρήσεις καὶ σχόλια γιὰ ὅλους τοὺς κλάδους τῶν μαθημάτων. Μ' ὄλα ταῦτα, θὰ θέλαμε νὰ παρατηρήσωμε μερικὰ σημεῖα ποὺ ἀφοροῦν στὴν πρώτη ἀνάγνωση καὶ γραφῆ. Ὅπως ἀναφέραμε στὰ προηγούμενα, ἡ ἡλικία τῆς πρώτης ἀνάγνωσης καὶ γραφῆς, ἔχει μεγάλη σημασία. Στὸ σημεῖο αὐτὸ κρίνομε σκόπιμο νὰ παραθέσωμε ἕνα ἀπόσπασμα μικρὸ ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ W. D. Wall «Ἀγωγή καὶ πνευματικὴ υἰεία».

«Σὲ πολλὰ μέρη τῆς Εὐρώπης, ἡ κανονικὴ διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης καὶ ἀρίθμησης ἀρχίζει, δυστυχῶς, προτοῦ τὸ παιδί φτάσῃ στὴ φυσιολογικὴ καὶ πνευματικὴ ὀριμότητα, ποὺ εἶναι ἀναγκαῖα γιὰ νὰ ξεκινήσῃ μὲ λογικὲς προοπτικὲς σταθερῆς ἐπιτυχίας. Γονεῖς, παιδιὰ καὶ δασκάλοι, ἀποβλέπουν ὅλοι στὴν κατάκτηση τοῦ βασικοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀνάγνωσης, σὰν νὰ εἶναι τὸ σπουδαιότερο ἀντικείμενον τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἡ ἀποτυχία τοῦ μαθητῆ σ' αὐτὸν τὸν τομέα, διαπιστώνεται ἄμεσα, ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον καὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι φροντίζουν νὰ δικαιολογήσουν τὸ πρᾶγμα ἀποδίδοντάς το σὲ ἄλλα διάφορα αἷτια...».

Γιὰ τὸ ἴδιον θέμα, ἄλλη διεθνὴς διάσκεψη ποὺ συνῆλθε στὴ Γενεύη τὸν Ἰούλιο τοῦ 1949, τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσης, ἀπηύθυνε πρὸς τὰ διάφορα κράτη σύσταση (Bureau International d' Education l' Enseignement de la Lecture. XII Conferance Internationale de l' Instruction) ἀπὸ τὴν ὁποία μεταφέρομε τὰ παρακάτω:

«Ἡ συνδιάσκεψη πιστεύουσα, ὅτι ἡ ἀνάγνωση δὲν εἶναι μόνο μιὰ κατάκτηση τῆς τέχνης γιὰ ἀνάγνωση καὶ ἕνα σύνολον νοητικῶν μηχανισμῶν, ἀλλὰ ἐπίσης τὸ πιὸ κύριον ὄργανον ἀπόκτησης τῆς μάθησης καὶ κάθε προσωπικῆς μόρφωσης, ὅτι τὸ παιδί ὀφείλει νὰ μάθῃ νὰ διαβάσῃ μὲ εὐχέρεια καὶ νὰ ἐννοῆ αὐτὸ ποὺ διαβάσκει, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης δὲν θὰ μπορούσε νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας καὶ τῶν μέσων ἐκφράσεως αὐτῆς, οὔτε ἀπὸ αὐτὴ τῆς μάθησης καὶ τῆς γραφῆς, ὅτι ἡ πρόοδος τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιτρέπουν τὴν ἐφαρμογὴ μεθόδων προσαρμοσμένων καλύτερα στὶς δυνατότητες τοῦ παιδιοῦ, ἀναγνωρίζουσα ὅτι:

α) Οἱ συνθετικὲς μέθοδοι, ἱκανοποιοῦν τὴ λογικὴ τοῦ μεγάλου καὶ διευκολύνουν τὴν ἐργασία τοῦ δασκάλου, ἀλλὰ ξεκινοῦν ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ πλησιάζουν ἐλάχιστα τὸ παιδικὸ πνεῦμα.

β) Οἱ λεγόμενες ὀλικὲς μέθοδοι ποὺ ἐκθειάζονται ἀπὸ τὴν ψυχο-

λογία, ταιριάζουν περισσότερο στις πνευματικές δυνατότητες του παιδιού· και τὰ αὐθόρμητα διαφέροντά του, αὐτές ἐπιτρέπουν νὰ ἐνταχθῆ ἡ μάθηση τῆς ἀνάγνωσης μέσα στις γενικές δραστηριότητες τῆς τάξης, χρειάζεται ὅμως καλύτερη προπαρασκευὴ ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

Ἐκτιμοῦσα ἐξάλλου ὅτι, ἡ ἐκλογή τῶν μεθόδων τῆς διδασκαλίας τῆς ἀνάγνωσης μπορεῖ νὰ ἐπηρεασθῆ ἀπὸ τὴ διάρθρωση τῆς γλώσσας, ἀπὸ τὴ σχολικὴ ὀργάνωση κάθε χώρας κ.λ.π. ὑποβάλλει στὰ Ὑπουργεῖα Δημοσίας Ἐκπαίδευσης τῶν διαφόρων χωρῶν τὴν παρακάτω σύσταση...».

Ἡ ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚῆ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚῆ ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

1. Τὸ ἔργο τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς μελέτης μας, σκοπὸς μας ἦταν νὰ ἐξετάσωμε τίς δυνατότητες γιὰ τὴ βελτίωση τῶν σχολικῶν προγραμμάτων σύμφωνα μὲ τίς μέθοδοι τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς.

Προτοῦ προχωρήσωμε ὅμως στὴν ἐξέταση τοῦ θέματος τῆς προφορᾶς τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς στὴ λύση τοῦ προβλήματος τῶν προγραμμάτων, θὰ θέλαμε νὰ καθορίσωμε, μὲ λίγα λόγια, τοὺς σκοποὺς καὶ τὸ ἔργο τῆς γενικὰ στὰ προβλήματα τῆς ἐκπαίδευσης.

Ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ, στὴν ἐξέταση τῶν προβλημάτων διδασκαλίας ποὺ ἐπιδέχονται μέτρηση, ἐφαρμόζει τοὺς κανόνες τῆς πειραματικῆς μεθόδου. Βασίζεται δηλαδὴ στὸ πείραμα, δὲν ἀσχολεῖται μὲ τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας, ἀλλὰ μὲ τὰ μέσα ποὺ κρίνονται ἀπαραίτητα γιὰ νὰ φτάσωμε σ' αὐτὸν τὸ σκοπὸ. Ἀναζητᾶ νὰ στηρίξη τὴν τέχνη τῆς ἀγωγῆς σὲ ἀντικειμενικὲς θάσεις, ἀκριβῶς ὅπως ἡ ἰατρικὴ πλουτίζεται καθημερινὰ ἀπὸ τίς ἔρευνες καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἰατρικῆς τοῦ ἐργαστηρίου.

Οἱ προσπάθειές της κατευθύνονται πρὸς τρεῖς κύριους σκοποὺς, τοὺς παρακάτω:

- α) Τὴν ὀρθολογιστικὴ ὀργάνωση τῆς ἐργασίας.
- β) Τὸν ἔλεγχο τῆς σχολικῆς ἀπόδοσης, καὶ
- γ) Τὸν παιδαγωγικὸ πειραματισμό.

Ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ ἀποβλέπει στὸ νὰ δημιουργήσῃ συνθήκες ἐργασίας καλύτερες, γιὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν ἀξία καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητά τῆς προσπάθειας τῶν δασκάλων καὶ τῆς παιδαγωγικῆς μεταχείρισης τοῦ μαθητῆ.

Ἄς ἐξετάσωμε τώρα, μὲ ποιὸ τρόπο θὰ μπορούσε ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ νὰ βοηθήσῃ στὴ βελτίωση τῶν προγραμμάτων. Καθὼς ἀναφέραμε, οἱ μέχρι σήμερα προσπάθειες γιὰ τὴ βελτίωση τῶν προγραμμάτων ὑπῆρξαν μάταιες, γιὰτὶ ἡ πρώτη μας ἀπαίτηση ἦταν νὰ συμπεριλάβωμε σ' αὐτά, τὸ τί πρέπει οἱ μαθητὲς νὰ γνωρίσουν κι' ὄχι τὸ τί εἶναι ἱκανοὶ νὰ μάθουν. Ἀπὸ αὐτὸ προῆλθε καὶ ὁ ἐγκυκλοπαιδισμός, τίς συνέπειες τοῦ ὁποῖου γνωρίζομε. Ἡ ἀπαίτηση αὐτὴ ἀγνοεῖ τὸ παιδί καὶ τίς ἱκανότητες ποὺ ἔχει γιὰ ἀντίληψη καὶ ἀφομίωση. Προτοῦ λοιπὸν προχωρήσωμε στὴν ἐπεξεργασία γιὰ τὴ βελτίωση τῶν προγραμμάτων, ἡ πειραματικὴ παιδαγωγικὴ ζητᾶ νὰ τεθῆ τὸ ἐρώτημα:

— Τί εἶναι ἱκανὰ νὰ ἐννοήσουν, νὰ μάθουν καὶ νὰ ἀφομιώσουν τὰ

παιδιά μιᾶς ἡλικίας πού μᾶς δίδεται καί μέσα σ' ἓνα περιβάλλον κοινωνικά καθορισμένο;

Τό σχολεῖο σήμερα, μπροστά στό πλῆθος τῶν ἔργων πού τοῦ προσφέρονται σέ μιᾶ ἐποχή πού οἱ συνθήκες τῆς διδασκαλίας τείνουν νά χειροτερέψουν — δημιουργική επέκταση, ἔλλειξη δασκάλων καί συστημάτων κ.ἄ. — δέν μπορεῖ πιά νά στηρίξη τήν ὀργάνωση τῆς σχολικῆς ἐργασίας σέ προσωπικές γνώμες ἢ ἀδικαιολόγητες διαθεβαιώσεις.

Μιά ἐπιχείρηση τόσο πλατειά καί σπουδαία, τόσο δαπανηρή, ὅσο ἡ δημοσία ἐκπαίδευση, δέν θά μπορούσε νά ικανοποιηθῆ γιά πολύ, ἀγνοοῦσα τὰ προβλήματα τῆς ἀπόδοσης καί ἀρνούμενη νά χρησιμοποιῆ τὰ μέσα γιά θελίωση.

2. Παραδείγματα ἐρευνῶν

Μερικές προκαταρκτικές ἐργασίες τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς, μέσα στό πλαίσιο τῶν σχολικῶν προγραμμάτων, πού ἔγιναν στή Γενεῦη μᾶς πείθουν ποιά εἶναι ἡ βοήθεια τῆς πειραματικῆς παιδαγωγικῆς στήν ἐπεξεργασία καί θελίωση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Χωρίς τήν ἀνάγκη νά μποῦμε σέ λεπτομέρειες, θά ἀναφέρωμε μερικές γιά παράδειγμα:

α) "Ἐρευνα γιά τή διάρκεια τῆς σχολικῆς ἐργασίας"

Κάθε πρόγραμμα διδασκαλίας θά ἔπρεπε νά εἶναι συνταγμένο σέ σχέση μέ τόν πραγματικό χρόνο πού διαθέτουν οἱ δασκάλοι, οἱ ἔρευνες πού ἔγιναν στή Γενεῦη τό 1941, μᾶς δίνουν ἓνα παράδειγμα ὑπολογισμοῦ μέ ἀκρίβεια τῆς διάρκειας τοῦ ἐτήσιου χρόνου ἐργασίας τῶν σχολείων.

Ἀπό τήν ἔναρξη τοῦ σχολικοῦ ἔτους μέχρι τή λήξη του, ὑπολογίζονται μέ λεπτομέρεια οἱ ἡμέρες ἐργασίας, διακοπῶν κλπ. καί βγαίνει ὁ ἀριθμός τῶν ἐργασίμων ἡμερῶν κάθε χρόνο. Κατόπιν ὑπολογίζονται μέ λεπτομέρεια οἱ πραγματικές ὥρες ἐργασίας γιά κάθε βδομάδα καί ἡ κατανομή τῶν ὥρῶν στά διάφορα μαθήματα. Ἡ θελίωση τῶν προγραμμάτων πρέπει νά ξεκινήσῃ ἀπό τήν προσεχτική ἐξακρίβωση αὐτοῦ τοῦ βασικοῦ στοιχείου, δηλ. τοῦ πραγματικοῦ σχολικοῦ χρόνου.

β) "Ἐρευνες γιά τίς ικανότητες τῆς ἀντίληψης, ἀφομοίωσης καί διατήρησης τῶν γνώσεων"

Οἱ ἔρευνες αὐτές ἀφιερώθηκαν στή μέτρηση τῆς ἀπόδοσης τῆς διδασκαλίας. Τήν ἀρχή τοῦ σχολικοῦ χρόνου, στάλθηκε σέ ὄλα τὰ σχολεῖα τῆς πόλης καί τῆς ὑπαίθρου ἓνα ἐρωτηματολόγιο γενικό (εἶδος τέστ) ἀναφερόμενο στήν ὕλη πού διδάχτηκε στόν προηγούμενο. Ἀπό τήν ἐξέταση τῶν ἀπαντήσεων, βγῆκαν πολύ ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα γιά τήν ἀπόχτηση καί διατήρηση τῶν γνώσεων πού διδάχτηκαν. Νά μερικά παραδείγματα:

Στό μάθημα τῆς γραμματικῆς

— Ἡ ἐννοια τοῦ γένους ἀποχτήθηκε ἀπό τὰ 94% τῶν μαθητῶν πού τελειώνουν τή δευτέρα τάξη.

— Ἡ ἐννοια τοῦ ἀριθμοῦ ἀποχτήθηκε στή δευτέρα τάξη, ἀπό τὰ 88% τῶν παιδιῶν.

— Ἡ συμφωνία τοῦ ἐπιθέτου κατὰ γένος (περίπτωση ἀπλή) ἀποχτήθηκε στὴ δευτέρα τάξη ἀπὸ τὰ 80% καὶ περισσότερο, τῶν μαθητῶν.

— Ἡ συμφωνία τοῦ ἐπιθέτου, κατ' ἀριθμὸν, δὲν ἀποχτήθηκε στὴ δευτέρα οὔτε στὴν τρίτη τάξη. Ὅρθες ἀπαντήσεις, μόνο τὸ 33% καὶ 40% ἔδωσαν.

Στὸ μάθημα τῆς ἀριθμητικῆς

— Πρόσθεση δύο ἀκεραίων ἀριθμῶν κάτω τοῦ 10 ἀποχτήθηκε στὴ δευτέρα τάξη.

— Πρόσθεση δύο ἀκεραίων ἀριθμῶν κάτω τοῦ 100 ἀποχτήθηκε στὴν τρίτη τάξη.

— Πρόσθεση δύο ἀκεραίων ἀριθμῶν κάτω τοῦ 1000 ἀποχτήθηκε στὴν τετάρτη τάξη.

— Ἀφαίρεση δύο ἀκεραίων ἀριθμῶν κάτω τοῦ 20 ἀποχτήθηκε στὴ δευτέρα τάξη.

— Ἀφαίρεση δύο ἀκεραίων ἀριθμῶν κάτω τοῦ 100 ἀποχτήθηκε στὴν τρίτη τάξη.

— Πολλαπλασιασμὸς ἀκεραίου ἀριθμοῦ μὲ πολλαπλασιαστὴ μικρότερο τοῦ 10 ἀποχτήθηκε στὴν τρίτη τάξη.

Ἀντίθετα, διαπιστώθηκε ὅτι οἱ παρακάτω γνώσεις δὲν ἀποχτήθηκαν καὶ ὅτι πιθανῶς διδάχτηκαν πρόωρα:

— Πίνακας πολλαπλασιασμοῦ στὴν τετάρτη τάξη.

— Ἡ διαίρεση μὲ τριψήφιο διαιρέτη στὴν τετάρτη τάξη.

— Ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ ἡ διαίρεση μὲ δεκαδικούς στὴν Πέμπτη τάξη κ.ἄ.

Καθὼς ἀναφέραμε, πρόκειται γιὰ προκαταρκτικὲς ἐργασίες, μποροῦμε ὅμως νὰ διακρίνωμε τὸ μέγεθος τῆς ἐργασίας ποὺ χρειάζεται γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση τῶν προγραμμάτων, ὅταν θελήσωμε νὰ λάθωμε ὑπόψη τὶς πνευματικὲς ἰκανότητες τῶν παιδιῶν. Παρόμοιες ἐρευνες ἔγιναν τὸ 1931, γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ὀρθογραφικῆς ἰκανότητος κ.λ.π.

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ

Στὴ χώρα μας εἰδικὲς ἐρευνες γιὰ τὴν κατάρτιση προγραμμάτων, ἀπ' ὅσα γνωρίζομε δὲν ἔγιναν. Τὰ ὅσα, μέχρι σήμερα, δημοσιεύτηκαν στὰ διάφορα περιοδικά, σχετικὰ μὲ τὴν ἀνανέωση τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος, θὰ λέγαμε ὅτι ἀποτελοῦν ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα κυρίως προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἐμπειρία. Χωρὶς νὰ ἀπορρίπτομε αὐτὲς τὶς μελέτες, θὰ θέλαμε νὰ τονίσωμε πῶς ἡ ἴδρυση ἐνὸς κέντρου παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν, ἀποτελεῖ γιὰ τὴν χώρα μας ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη.

Τὰ τελευταῖα χρόνια, πολλοὶ συνάδελφοι μετεκπαιδευτῆκαν στὸ ἐξωτερικὸ καὶ θὰ μπορούσαν θαυμάσια νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίες τους στὸν τομέα αὐτόν. Γιατὶ λοιπὸν νὰ μὴν ἰδρυθῆ καὶ στὴ χώρα μας ἓνα ἢ καὶ περισσότερα Κέντρα Παιδαγωγικῶν ἐρευνῶν; Ἡ προσφορὰ θὰ ἦταν πολὺ μεγάλη καὶ ἡ κατεύθυνση τῶν ἐκπαιδευτικῶν προβλημάτων τῆς χώρας μας θὰ ἔπαιρνε γνήσιο ἐπιστημονικὸ χαραχτήρα.

Πολλοὶ συνάδελφοι μὲ δική τους πρωτοβουλία ἐπιχείρησαν ἀξιόλογες παιδαγωγικὲς ἐρευνες καὶ θὰ μπορούσαν νὰ τὶς ἐπεκτείνουν, ἂν ὑπῆρχε ὀργανωμένη κατεύθυνση καὶ ἐνίσχυση ἀπὸ μέρος μιᾶς

υπεύθυνης υπηρεσίας. Δεν θά μπορούσαμε νά αναφέρωμε λεπτομέρειες για τις μεμονωμένες έρευνες τῶν συναδέλφων μας. Για νά αποδείξωμε, ὅμως, τῆ μεγάλη χρησιμότητα αὐτῶν τῶν ἐρευνῶν, ἀναφέρομε μέ συντομία τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς δικῆς μας ἐρευνας γιά τὸ λεξιλόγιο τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν, παρ' ὅλο πού αὐτὴ δὲν ἀπέβλεπε ἀποκλειστικὰ στὸ νά χρησιμεύσῃ γιά τὴ σύνταξη τοῦ προγράμματος.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐρευνα, πού ἀνήκει στὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ βιβλίου τούτου — κ. Ἀγγελον Σαφαρίκα —, ἐξετάστηκαν μέ ἐπιστημονικὸ τρόπο, ἀπὸ ἄποψη λεξιλογίου, πολλές ἑκατοντάδες ἐλευθέρων μαθητικῶν ἐκθέσεων, μέ σκοπὸ τὴν κατάρτιση τοῦ βασικοῦ λεξιλογίου τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας.

Ἡ ἐργασία ἦταν θέμα διδακτορικῆς διατριβῆς καὶ καθοδηγήθηκε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Γενεύης S. Rolier. Ἡ κατάρτιση τοῦ βασικοῦ λεξιλογίου (σὰν βασικὲς λέξεις χαρακτηρίστηκαν αὐτὲς πού παρουσίασαν μεγάλη συχνότητα ἐπανάληψης στὰ κείμενα πού ἐξετάστηκαν) μᾶς ἐπέτρεψε ἀκόμη νά κάμωμε μιὰ κριτικὴ ἀνάλυση τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων πού χρησιμοποιοῦνται σήμερα στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ λεξιλογίου.

Τὰ πορίσματα αὐτῆς τῆς ἐρευνας προσφέρονται θαυμάσια στὴ κατάρτιση τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τοῦτο γιά πολλοὺς λόγους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους, μερικοὺς θά ἀναφέρωμε παρακάτω.

1. *Τὸ λεξιλόγιο τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν* ἀποδείχτηκε πὼς εἶναι φτωχό. Θά μπορούσε νά πλουτιστῆ περισσότερο μέ τὴν εἰσαγωγή στὸ πρόγραμμα εἰδικοῦ μαθήματος λεξιλογίου, ὅπως γίνεται σὲ ἄλλες χῶρες, ἢ δὲ διδασκαλία αὐτοῦ νά στηριχτῆ στὸ βασικὸ λεξιλόγιο (στὴν ἀρχή), σ' αὐτὸ δηλαδὴ πού ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις οἱ ὁποῖες παρουσιάζουν μεγάλη συχνότητα στὰ γραπτὰ κείμενα τῶν μαθητῶν.

2. *Ἡ κατάρτιση τοῦ προγράμματος τῆς ὀρθογραφίας* ἀποδείχτηκε ὅτι, πολὺ λίγο στηρίζεται στὴ γραμματικὴ καὶ ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας, κυρίως στὶς μικρὲς τάξεις, θά ἔπρεπε νά στηρίζεται στὴ μάθηση λέξεων τοῦ βασικοῦ λεξιλογίου.

3. *Ἡ διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης στὶς πρῶτες τάξεις* τοῦ δημοτικοῦ σχολείου διευκολύνεται πάρα πολὺ, ὅταν τὸ λεξιλόγιο τῶν ἀναγνωστικῶν κειμένων μοιάζῃ μ' ἐκεῖνο τῶν μαθητῶν. Αὐτὸ συμβαίνει, γιὰ τὸ μηχανισμὸς τῆς ἀνάγνωσης ἀπαιτεῖ, ὅπως οἱ μικροὶ μαθητὲς ἐξοικειωθοῦν μέ τὶς λέξεις τῶν ἀναγνωστικῶν κειμένων.

4. *Ἡ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας*, διαπιστώθηκε, γιά μιὰ ἀκόμη φορά, ὅτι πρέπει νά κυριαρχῆται ἀπὸ τὰ διαφέροντα καὶ τὴν προσωπικὴ δραστηριότητα τοῦ παιδιοῦ καὶ ὄχι ἀπὸ τὴ φροντίδα κατὰ χτήσης τῶν γραμματικῶν κανόνων.

5. *Μιὰ συγκριτικὴ μελέτη τοῦ λεξιλογίου* τοῦ ἀλφαθηταρίου καὶ αὐτοῦ τῆς ὀλικῆς μεθόδου — οἱ λέξεις τῆς ὀλικῆς μεθόδου ἦταν ἀπὸ ἡμερολόγιο ἐργασίας μέ λέξεις πού θυγῆκαν ἀπὸ τοὺς μαθητὲς κατὰ τὴ διάρκεια ὀλοκλήρου σχολικοῦ χρόνου — ἀπόδειξε, πὼς τὸ πρῶτο, τὸ ἐπίσημο δηλ. ἀλφαθητάριο τῶν σχολείων μας, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῶν μαθητῶν γιὰ τὸ περιέχει μεγάλο ἀριθμὸν ἀγνώστων λέξεων, ἐνῶ τὸ δεύτερο, δηλ. τὸ ἡμερολόγιο τῆς ὀλικῆς μεθόδου, εἶναι οἰκεῖο καὶ γνωστὸ στοὺς μαθητὲς.

6. *Τὸ διδασκόμενο λεξιλόγιο μέ τὴν ὀλικὴν μέθοδο* παρουσιάζει ἀ-

κόμη τὸ πλεονέκτημα, ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα, αὐτὴ μὲ τὴν ὁποία τὰ παιδιά ἔμαθαν ἀπὸ μικρὰ νὰ μιλοῦν.

7. *Οἱ ἄγνωστες λέξεις* πού εἰσάγονται στὰ ἀναγνωστικά κείμενα πού προορίζονται γιὰ τοὺς μαθητές, διαπιστώθηκε πὼς πρέπει νὰ εἶναι ἐνσωματωμένες σὲ ζωηρὲς κατανοητὲς προτάσεις καὶ νὰ ἐπαναλαμβάνονται συχνά.

8) *Ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τοῦ λεξιλογίου τῶν ἀναγνωστικῶν* τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου διαπιστώθηκε, ὅτι τοῦτο ἀπομακρύνεται αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῶν μαθητῶν καί, κατὰ συνέπεια, τὰ ἀναγνωστικά κείμενα παρουσιάζουν δυσκολίες, τόσο στὴν ἀπόχτηση τῆς ἀναγνωστικῆς ικανότητος, ὅσο καὶ στὴν ἀπόχτηση τοῦ περιεχομένου.

Θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρωμε κι' ἄλλες παρατηρήσεις πάνω στὸ θέμα τοῦ λεξιλογίου τῶν μαθητῶν καὶ γενικὰ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κειμένου πού χρησιμοποιοῦν τὰ παιδιά μας στὸ βασικὸ σχολεῖο. Ἀπὸ αὐτές, ὅμως, πού ἀναφέραμε καὶ μόνο, θγαίνει τὸ συμπέρασμα πὼς, ἡ *κατάρτιση ἐνὸς προγράμματος ἀπαιτεῖ ἐρευνητικὴ ἐργασία πάνω σὲ ὅλα τὰ θέματα τῆς ὕλης πού διδάσκεται, γιὰ νὰ καθοριστῇ ὄχι μόνο τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν, ἀλλὰ καὶ ἡ μέθοδος διδασκαλίας.*

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τὰ θέματα τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων πού ἐξετάσαμε, ἀποτελοῦν τὸ σοβαρότερο, ἴσως, πρόβλημα γιὰ μιὰ γενικὴ ἀναθεώρηση τῆς παιδείας μας, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ τὸ μόνο.

Ἐπιθυμοῦμε, πάντως, νὰ τονίσωμε ὅτι, *μιὰ ἀναθεώρηση τῶν προγραμμάτων εἶναι ἔργο δύσκολο καὶ ἀπαιτεῖ συγκέντρωση πολλῶν στοιχείων μὲ λεπτομερῆ ἐπεξεργασία αὐτῶν, πειραματικὲς ἐρευνες καὶ συνεργασία πολλῶν.*

Τὰ λίγα σημεῖα, πού ἀπλῶς θίξαμε, ἀποκαλύπτουν ὅτι, στὴν κατάρτιση τῶν παλιῶν προγραμμάτων κυριαρχεῖ ἓνας ἐμπειρισμὸς ἀρκετὰ γενικός. Οἱ κοινωνικὲς ἀνάγκες καὶ οἱ ἐπιθυμίες, ἐγγίζουσι — λίγο πολὺ — τὰ προγράμματα διδασκαλίας πού ἀναφέρονται σὲ παιδιά μέχρι 12 χρόνων περίπου. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἔπρεπε νὰ λάβωμε ὑπόψη, κατὰ κύριο λόγο, τὰ διαφέροντα καὶ τὶς ικανότητες τῶν μαθητῶν. Νὰ στηρίζονται, τὰ προγράμματα, στὴ Γενετικὴ Ψυχολογία καὶ τὴν Πειραματικὴν Παιδαγωγικήν, γιὰ τὴν αὐτὴν οἱ δύο ἐπιστῆμες τονίζουν στοὺς παιδαγωγούς, πὼς τὸ σπουδαιότερο πρόβλημα εἶναι ἐκεῖνο τοῦ παιδιοῦ.

Ὁ παιδαγωγὸς Dottrens στὸ βιβλίον πού ἀναφέραμε ἤδη, γράφει: «Τὸ νὰ λάβωμε ὑπόψη μόνο τὶς κοινωνικὲς ἀπαιτήσεις ἢ τὶς σχολικὲς παραδόσεις, εἶναι σὰν νὰ ἀπομακρύνωμε αὐθαίρετα ὅλη τὴ συμβολὴ τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς στὴ θελίωση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων. Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο παίρνομε μιὰ θέση ἀνυπεράσπιστη, στὴν ὁποία ἡ ἐπιχείρηση τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς εἶναι ὁ μόνος τομέας τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου κι' ὁ τομέας αὐτὸς δὲν κερδίζει ἀπὸ τὴν ἀντικειμενικὴ σκέψη καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐρευνα».

Σ' ὅλες τὶς χώρες καὶ σ' ὅλους τοὺς οικονομικοὺς ὀργανισμοὺς, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ προϋπολογισμοῦ διατίθεται γιὰ τὴν ἰδρυση ἐργαστηρίων ἐρευνῶν. Ἡ σπουδαιότητα τῶν ἐργαστηρίων αὐτῶν στὴν

αύξηση τῆς παραγωγῆς, εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη καὶ θὰ ἔπρεπε στὴ χώρα μας νὰ δοθῆ ἰδιαίτερη σημασία καὶ πρὸ παντὸς σὲ ὅ,τι ἐνδιαφέρει τὴν παιδεία.

«Εἶναι ἀναμφίβολο - γράφει ὁ Dottrens ὅτι ἂν ἡ ἀπόδοση τῆς σχολικῆς ἐργασίας μεταφράζονταν σὲ χρῆμα ἢ προϊόντα, θὰ εἶχε ἐκτιμηθῆ ἀπὸ καιρὸ μὲ ἀκριβὸ καὶ βελτιωμένο τρόπο. Ἡ ἐξαιρετικὴ πρόοδος τῆς ἱατρικῆς, μᾶς ἀποδείχνει αὐτὸ πὸν ὀφείλουν στὶς ἐργαστηριακὰς ἐρευνες ἢ δημόσια καὶ ἡ ἀτομικὴ ὑγεία».

Ἀνακεφαλαιώνοντας τὸ θέμα πὸν ἐξετάσαμε, θὰ μπορούσαμε νὰ καθαρίσουμε, ὡς ἐξῆς, μερικὰ μέτρα πὸν πρέπει νὰ πραγματοποιηθοῦν, γιὰ μιὰ ἀναθεώρηση καὶ ἀναμόρφωση τῶν ἀναλυτικῶν προγραμμάτων στὴ χώρα μας:

1. Ἡ ἴδρυση κέντρων παιδαγωγικῶν καὶ ψυχολογικῶν ἐρευνῶν, (1) μὲ δυνατότητες νὰ ἀναλάβῃ τὴ συγκέντρωση ὅλων τῶν στοιχείων, πὸν χρειάζονται καὶ νὰ προχωρήσῃ συστηματικὰ σὲ ἐρευνες πάνω σ' ὅλα τὰ ἐκπαιδευτικὰ προβλήματα τῆς χώρας, ἀποτελεῖ ἀπαραίτητη προϋπόθεση.

2. Στὸ ἔργο τῆς μεταρρύθμισης τῶν προγραμμάτων πρέπει νὰ κληθοῦν νὰ βοηθήσουν, οἱ διευθυντὲς σχολείων στοιχειώδους καὶ οἱ δασκάλοι, οἱ ἐπιθεωρητὲς καὶ διάφοροι σύλλογοι πὸν εἴτε ἀσχολοῦνται μὲ τὸ παιδί, εἴτε ἔχουν ἔργο κοινωνικοεπαγγελματικὸ καὶ γενικὰ ἔργο σχετικὸ μὲ τὴν πολιτεία, τὸ ἔθνος καὶ τὴν οἰκονομικὴ ὑπόστασή του.

3. Στὴν ἀρχὴ πρέπει νὰ συνταχθῆ ἓνα σχέδιο ἀπὸ μειχτὰ συμβούλια διοικητικῶν καὶ παιδαγωγικῶν προσώπων. Τὸ σχέδιο αὐτό, νὰ τεθῆ σὲ δοκιμαστικὴ ἐφαρμογὴ στὰ πειραματικὰ σχολεῖα τῆς χώρας καὶ σὲ μερικὰ πρότυπα.

4. Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνάπαυσης, οἱ σχέσεις δασκάλου καὶ μαθητῶν, ἡ ἀνταπόκριση τῶν προγραμμάτων στὶς ἀπαιτήσεις καὶ τὶς ἀνάγκες τῆς κοινωνίας, ἡ μὴ παραγνώριση τῆς δυνατότητας τῆς παιδικῆς ἀντίληψης, ἡ ὑποταγὴ τοῦ ἐγκυκλοπαιδισμοῦ τῶν γνώσεων στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης (ἀκριβῶς γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν γνώσεων αὐτῶν πὸν ὀπωσδήποτε εἶναι ἀπαραίτητες καὶ ἔχει ὑποχρέωση τὸ σχολεῖο νὰ τὶς προμηθεύῃ στὸ παιδί), ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ χρόνου τῆς πραγματικῆς ἐργασίας κ.ά., εἶναι ζητήματα πὸν δὲν πρέπει νὰ παραγνωριστοῦν κατὰ τὴ σύνταξη τῶν σχολικῶν προγραμμάτων.

Στὰ παραπάνω, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ ὀρισμένα ἄλλα ζητήματα, ὅπως εἶναι τὰ εἰδικὰ προβλήματα τῆς πρώτης ἀνάγνωσης καὶ γραφῆς, παράταση τῆς σχολικότητος (χρόνια φοίτησης) καὶ ἡ δημιουργία ἐνὸς κύκλου προσανατολισμοῦ μεταξὺ πρώτου καὶ δευτέρου βαθμοῦ σχολείων.

---

1. Ἡ ἴδρυση τοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου θὰ καλύψῃ ἀσφαλῶς ὅλες τὶς ἀνάγκες.

